

Gömöri György¹

Magyar unitárius bejegyzések egy lengyel album amicorumban

A Lubieniecki család fontos szerepet játszott a lengyelországi ariánus, illetve unitárius mozgalom életében, és egyik leszármazottját, a teológus-csillagász Stanislaw Lubienieckit Bethlen Miklós és más magyarok is meglátogatták Hamburgban.² De Krakkóban fennmaradt egy korábbi ariánus Lubieniecki, az idősebb Andrzej (1551–1623) 268 oldalas emlékkönyve, aminek érdekes magyar vonatkozásai vannak, ezeket veszem számba az alábbiakban.

A 268 lapos album legkorábbi bejegyzései 1617-ből származnak, köztük az album 39. lapján Makai Rasorius (Nyíró) István ír be Rakówban, a lengyel unitárius vallás akkori központjában. Hosszú bibliai bejegyzése Pál apostolnak a Timótheushoz írt második leveléből idéz pár szakaszt, de nem a Károli Gáspár-féle fordításban, hanem meglehetősen saját fordításában, miután először megadja a 7–8. szakasznak az utolsó ítéletre utaló latin szövegét, ez a „Certamen illud præclarum decertavi, cursum consumavi, fidem servavi...” szavakkal kezdődik. Magyarul ez az albumba bejegyzett szöveg (korabeli helyesírással) így hangzik: „Amaz kellemetes bajt meg vittam, futasomat el vegeztem, hitömet meg tartottam: Immár ez leven hatra, el tétetett ennekem az igazsagnak coronáia, melliet meg ád ennekem az Ur amaz napon, az igaz Biro, nem tsak nekem penig, hanem mindeneknek az kik kevansaggal váriák az ő dicsőséges el iövetelelit”³ Ennél jobb a Károli-fordítás modernizált változata, ami ezzel a sorral kezdődik: „Ama

¹ Gömöri György (Budapest, 1934) 1956 óta Angliában élő magyar irodalomtörténész és polonista. 1969 és 2001 között a Cambridge-i egyetem tanára, 2003 óta Londonban él. A krakkói Tudományos és Művészeti Akadémia (PAU) tagja, Janus Pannonius-díjas és Norwid-díjas műfordító. Számos könyve közül a legutóbbit, az *Elvándorlók és elvagyódók* című tanulmány- és esszégyűjteményt a szombathelyi Savaria Kiadó gondozta.

² GÖMÖRI György, *Kultúránk követői a régi Európában* (Budapest: Editio Princeps Kiadó, 2009), 174.

³ *Pamiętnik przyjaciół Andrzeja Lubienieckiego* (Kraków: Biblioteka Czartoryskich), Rkps. I. 1403, fol. 39. Janusz Tazbir 2002-ben ismertette az emlékkönyvet: „Nowe Lubienieciana” *Archiwum Historii Filozofii i Myśli Społecznej* 45. évf., 47. sz. (2002): 45–54.

nemes harczot én megharczoltam, futásomat elvégeztem, a hitet megtartottam”.⁴ Ezután Makai Rasorius még beírt néhány közvetlen sort latinul: „Nobilitate generis, Doctrina et pietate præstantissimo, Domino Andreæ Lubienecio Domino ac Patri in Christo Jesu, mihi plurimum colendo, hoc mei amoris et observantiæ symbolum, appono: 19 mensis Augusti A. D. 1617 Racoviæ”. Az idősebb Andrzej Lubieniecki, Faustus Socinus barátja ez időben a rakówi közösség titkára volt, fontos szerepet játszott az újabb unitárius nemzedék neveltetésében, lehet, hogy éppen az ő segítségével jutott el nagyobb csoport „szociniánus” Leidenbe, ahol 1616. november 30-án egyszerre tízen matrikulálnak, köztük két magyar, a fent említett Makai Rasorius és Szilágyi János, míg a lengyelek között olyan kiválóságok vannak, mint Jonas Szlichting és Krzysztof Lubieniecki.⁵ Más szóval Makai Rasorius már altdorfi és leideni tanulása után, Rakówba visszatértében írt be az Andrzej Lubieniecki-émlékkönyvbe. Úgy tűnik, a rakówiak felismerték magyar hitsorsosuk különleges lelkeszi képességeit, ezért küldték őt korábban az ugyancsak Altdorfban tanult Szilágyi Jánossal együtt Leidenbe. Nem tudni pontosan, meddig maradt Makai Rasorius Rakówban, lehet, hogy hosszabb ideig, mert a következő nyom róla 1620-as, amikor is lektor lett a kolozsvári unitárius iskolában, majd mint lekipásztor szolgálta egyházát 1626 és 1644 között.⁶

Miért tanultak unitáriusok az altdorfi akadémián? Mert tudtak dr. Ernst Schoner (1572–1612) ottani tevékenységéről. Schoner leideni tanulmányai közben találkozott két lengyel „szociniánussal”, akik meggyőzték arról, hogy a szentháromságtan nem bibliai eredetű, hanem későbbi zsinatok döntéseinek eredménye, s hogy a protestáns vallások közötti vitában az unitáriusoknak van igazuk. Jóllehet Schoner írásban csak egy 1606-os orvosi disszertációval lépett a nyilvánosság elé,⁷ filozófiát is tanított és „kriptoszociniánus” nézeteiről más altdorfiak, mint az inkább a titkos tudományokkal foglalkozó idősebb és fiatalabb Goclenius is biztosan tájékozódtak, míg a 16. század végétől itt tanuló lengyel diákokon ke-

⁴ *Szent Biblia – azaz: Istennek Ó és Új Testamentomában foglaltatott egész Szent Írás*, ford. KÁROLI Gáspár (Lipcse: Pöschel és Trepte, 1928), bibliofil kiadás, 214.

⁵ *Album Studentorum Academiae Lugduno-Bataviae*, Hága, 1875, az 1616. november 30-i bejegyzés alatt. Regisztrálja őket BOZZAY Réka, LADÁNYI Sándor, *Magyarországi diákok holland egyetemeken 1595–1918* (Magyarországi diákok egyetemjárása az újkorban 15.) (Budapest: Eötvös Loránd Tudományegyetem Levéltára, 2007), a 2488. és 2489. számú biogramban.

⁶ ARANYOSRÁKOSI SZÉKELY Sándor, *Unitária vallás története Erdélyben* (Kolozsvár, 1839), 140. és SZABÓ Miklós, TONK Sándor, *Erdélyiek egyetemjárása a korai újkorban 1521–1700* (Fontes Rerum Scholasticarum IV.) (Szeged, 1992).

⁷ Ernestus SONERUS, *Theses Medicæ De Sanguine Detractione Per Venas* (Norimberga: Typ. Abraham Wagenmann, 1606).

resztül Schoner híre hamarosan eljutott az 1602-ben alapított Rakówba. 1614-ben Schoner már nem élt, de olyan tanítványai, mint Martin Ruar még unitárius szempontból elfogadható, sőt vonzó akadémiának minősíthették az altdorfit, ahol korábban egyszer már unitárius rektort is választottak, Adam Sieniński à Sieno személyében.⁸

Magyar részről 1608-ban Altdorfban matrikulált három kolozsvári diák, köztük a szász Laurentius Filstich, aki később áttért a Bethlen Gábor által támogatott református vallásra.⁹ Úgy tűnik, ezek nem Rakówon keresztül, hanem egyenesen Erdélyből utaztak Altdorfba. Egyébként Makai Rasorius István és Szilágyi János előtt Altdorf már 1613-ban is tele volt lengyelekkel, akik, ha unitáriusok, gyakran csak annyit írtak nevük mellé, hogy „Nob(ilis) Pol(onus)”. 1614. március 22-én még egy olyan jeles rakóvi teológus is matrikulált Altdorfban, később meg a „tízese csoport” tagjaként Leidenben, mint Samuel Przypkowski, a *De pace et concordia ecclesiae* (Amsterdam, 1623) nagy hatású szerzője.¹⁰ Bár a rakóvi akadémia még húsz évig fennállt, a lengyel unitáriusok Altdorf-járása 1618-ig tartott, Leident pedig a dordrechti zsinat határozatai miatt 1620 után fogják sok évre elkerülni.

A Lubieniecki-album következő magyar bejegyzője Varsolci Molnár János, aki Makai Rasoriuszal egy napon ír be ugyancsak újtestamentumi idézetet. Ez Lukács evangéliuma 21. fejezetének harminchatodik szakasza, amit útítársához hasonlóan Molnár latinul és magyarul jegyez be az albumba. A szöveg „Vigilante itaque omni temporis orantes...” szavakkal kezdődik, magyarul pedig így: „Vigyazzatok azért minden údeőben imatkozván, hogy meltoknak talaltassatok mind azoknak el tavoztatására, az mellyek jeővendők; es hogy meghalhásatok az embernek Fia eleőt”. Ezt követi a latin ajánlás: „hoc amoris sui monumentum erexit” és az aláíró neve – ő kicsit másképp írta be a helyszínt, mint magyar társa: „Rakovia”-nak.¹¹ Varsolci Molnár nem adta meg életkorát, de alighanem pár évvel fiatalabb volt Makai Rasoriusnál, mert még egy évet töltött Rakówban az aka-

⁸ Adam Sieniński 1609. június 30. és 1610. június 29. közt, egy évig volt rektor. Elias von STEINMEYER, *Die Matrikel der Universität Altdorf* (Würzburg: Universitätsdruckerei H. Stürtz AG., 1912), 106.

⁹ SZABÓ, TONK, *Erdélyiek egyetemjárása...*, 1531. biogram. Filstich mellett még Viczy Tamás és Bácsi István matrikulált. Említi őket KESERŰ Gizella, „From Padua to Leiden Transylvanian Unitarians’ Study Tours” in *A Divided Hungary in Europe: Exchanges, Networks and Representations 1541–1699. 1. (Study Tours and Intellectual-Religious Relationships)*, szerk. ALMÁSI Gábor (Cambridge Scholars Publishing, 2014), 70.

¹⁰ KESERŰ, „From Padua to Leiden...”, uo.

¹¹ *Pamiętnik przyjaciół...*, fol. 40.

démián, 1618-ban tért vissza Kolozsvárra, ahol lektor, majd lelkipásztor lett egy unitárius gyülekezetben. Fiatalon halt meg, 1621-ben.¹²

De ha tovább lapozzuk Lubieniecki albumát, egy újabb érdekes magyar nyelvű bejegyzésre bukkanunk, méghozzá egy Polonus tollából. Az illetőt Janusz Tsapyckinek hívják, ami mai helyesírással Czapickinek felel meg, a bejegyzés dátuma pedig 1618. május 5. Tsapycki magát „lublinói” illetőségűnek mondja, de alighanem Lublinra és nem az ilyen nevű nyugat-pomerániai városkára gondolt. Lengyel neve ellenére Tsapycki nem írt be semmit ezen a nyelven, csak először egy latin disztichont Ovidiusból: „Casus unique valet semper tibi pendeat ham(n)us / Quo minime speras gurgite pejus erit”, nem nevezve meg a szerzőt, majd magyarul: „Ezt írtam íó emlékesekért (!) az en szerelmes es io akaro uramnac, Nemesnek Lubieniecki uramnac Lublinoból Janus Tsapycki Luda-viczból Racowba [menet?]”.¹³ Az, hogy ajánlásában külön feltünteti Andrzej Lubieniecki társadalmi rangját („nemesnek”), arra mutat, Tsapycki maga nem volt nemesi származék, hanem csak latinul is értő polgár vagy tanult írődeák.

A Lubieniecki-album utolsó magyar bejegyzése megint egy erdélyitől származik, akit Illyefalvi Demeternek hívnak. Neve nem szerepel a Szabó-Tonk peregrinuslistán, de úgy tűnik, ez az erdélyi ember legalább Rakówig eljutott, mert valószínűleg ott írt be magyarul a Lubieniecki-albumba egy bibliai mondatot: „Az kegiessegh mindenbe hasznos, eobenne vagio(n) az életnek igereti, mely most vagion, es az ki ieovendőis”, ami elhagyja az 1Tim 4,8 ma már kissé anakronisztikusnak tetsző intelmét. A teljes szakasz a Károli-féle fordításban így hangzik: „[Mert a test gyakorlásának kevés haszna vagyon;] de az isteni tisztelet mindenre hasznos, melynek ígérete vagyon e világon és a más világon való megajándékozásáról”.¹⁴

A magyar unitáriusok kapcsolatai Rakówwal egyelőre nincsenek elég részletesen dokumentálva. Szögi László a lengyelországi magyar peregrinusokat feltüntető gyűjteményében mindössze két nevet tart nyilván, ezen kívül csak azt tudja megállapítani, hogy a rakówi akadémiára vagy „gymnasium illustre”-be „bizonyosan több erdélyi unitárius hallgató is eljutott...”, de ezek száma a lengyelek és az erdélyiek közötti teológiai nézeteltérések miatt „nem lehetett nagyon

¹² SZABÓ, TONK, *Erdélyiek egyetemjárása...*, 1159. sz. biogram.

¹³ *Pamiętnik przyjaciół...*, fol. 180. Ovidiusnál „credas” áll az idézett részben, nem speras. Tsapycki valószínűleg emlékezetből idézte, ezért tévedhetett.

¹⁴ *Szent Biblia*, 210.

magas”¹⁵ De Makai Rasoriusszal, valamint Szilágyi Jánossal egy napon Altdorfban egy Stephanus Conradus nevű, magát „Hungarus”-nak valló ember is matrikulált.¹⁶ Semmi mást nem tudunk róla, de sejtjük, hogy erdélyi szász unitárius lehetett. Végül is ez a krakkói lengyel albumot ismertető dolgozat két-három erdélyi magyarral gyarapíthatja a rakóvi unitárius diákok és hallgatók listáját.

¹⁵ SZÖGI László, *Magyarországi diákok lengyelországi és baltikumi egyetemeken és akadémiákon 1526–1788* (Magyarországi diákok egyetemjárása az újkorban 9.) (Budapest: Eötvös Loránd Tudományegyetem Levéltára, 2003), 580.

¹⁶ Steinmeyer, *Die Matrikel...* 133., 1614. november 14. alatt.